

zation for Security and Co-operation in Europe. The Secretary General. 24 November 2000.

14. Security Analysis: an European Police Force for Peace Operations. -URL: <http://www.eubusiness.com/news/stories.html>.

15. Calendario dell'Arma dei Carabinieri. Ibid.; Police contingent in Mostar: WEU Operations in the context of the Yugoslav Conflict // The Advanced Course: Issues in Modern Peacekeeping /Handout. Pearson Peacekeeping Centre, 2001.

Надійшла до редколегії 19.01.2004

ТЕЛИЧКИН А.А. ГРАЖДАНСКАЯ ПОЛИЦИЯ КАК ОСНОВНОЙ СУБЪЕКТ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОЙ МИССИИ В ПОЛЬЗУ МИРА

Рассматривается роль гражданской полиции в деятельности по поддержанию или восстановлению международного мира и безопасности.

TELICHKIN A.A. CIVILIAN POLICE AS THE MAIN SUBJECT OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES OF AN INTERNATIONAL PEACE MISSION

The role of the civilian police in the activities on the maintenance or restoration of the international peace and security is discussed.

Є.Б. ТІТОВ

Національний університет внутрішніх справ

УДК 341.348

ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

Розглянуті історичні аспекти визначення захоплення заручників як різновиду міжнародного тероризму.

Особливо актуально проблема захоплення заручників постала перед міжнародною співдружністю у другій половині ХХ віку через те, що цей різновид міжнародних злочинів став практично невід'ємною частиною тактичного арсеналу терористичних організацій у їх злочинній діяльності. Говорячи про найбільш відомі приклади терористичних захоплень заручників можна пригадати, наприклад, захоплення в якості заручників: олімпійської команди Ізраїлю 5 вересня 1972 року у Мюнхені; 27 червня 1976 року літака авіакомпанії "Ер Франс", який вилетів рейсом 139 Тель-Авів – Париж і мав на борту двісті п'ятдесят пасажирів та екіпаж; 86 пасажирів та 5 членів екіпажу літака авіакомпанії "Люфтганза", який 13 жовтня 1977 року піднявся в небо з аеродрому в Пальма де Мальорка; 4 листопада 1979 р. у американському посольстві в Тегерані; чеченськими бойовиками заручників в Москві в театрі на Дубровці під час спектаклю "Норд-Ост", яке сталося 23 жовтня 2002 р., та призвело до чисельних жертв серед терористів і заручників.

Через ці та інші акти захоплення заручників ця проблема у ХХ віці була визнана як така на міжнародному

рівні. Проте вона не є новою для суспільства, наукова історична література стверджує, що поняття "заручник" було відомо ще у IV-III тисячоріччя до н.е.

Даним дослідженням приділялась увага і в працях закордонних науковців, наприклад, Г. Гроція, Е. де Ваттеля, Ф. Ліста, Ч. Хайда, і в працях вітчизняних – М. Таубе, М. Лисова, Т. Орешкіної, Е. Муратова, В. Комісарова, Л. Гаухман, С. Сауляка, П. Скоблікова та інших.

Проте, ці роботи не можна назвати вичерпними з точки зору розгляду проблеми захоплення заручників в міжнародно-правовому аспекті. Одні з них (наприклад, Г. Гроцій, Е. де Ваттель, М. Таубе, Ф. Лист, Ч. Хайд), розглядаючи загальні питання міжнародного права, висвітлювали проблему захоплення заручників у міжнародно-правовому аспекті, але лише частково, що не сприяло саме її докладному розгляду. Інші (наприклад, М. Лисов, Т. Орешкіна, Е. Муратов, В. Комісаров, Л. Гаухман, С. Сауляк, П. Скобліков) розглядали цю проблему виключно з точки зору національного законодавства, тим самим звужуючи коло питань до національних кримінально-правових, кримінологічних, та криміналістичних проблем.

Таким чином, можна зробити висновок про недостатнє розкриття проблеми захоплення заручників саме в міжнародно-правовому аспекті. І, оскільки такий недолік існує – його слід позбавитися. Отож, здається доцільним звернутися до міжнародно-правових аспектів питання захоплення заручників і, перш за все, звернути увагу на історичне становлення тієї заборони на захоплення заручників, яку ми бачимо сьогодні.

Отже, як вже зазначалося, в минулому практика використання заручників була відома та широко застосовувалась у Стародавньому Єгипті та на території Дворіччя (IV-III ст. до н.е.), де використання заручників визнавалося одним з засобів гарантування угод. Таке саме застосування заручників практикувалося на території прадавньої Палестини кінця II ст. до нашої ери. У древній Греції використання заручників вважалося законним у дипломатичних відносинах, які здійснювалися лише між окремими полісами або їх об'єднаннями (оскільки саме вони вважались суб'єктами міжнародного права, а всі не греки, за виключенням Персії та ще декількох високо розвинутих країн, вважались варварами не вартими розповсюдження на них дії норм міжнародного права). Ця практика також широко застосовувалась за межами міжнародного права - закон дозволяв древнім грекам захоплювати заручників з метою породження примусових зобов'язань, або в якості відповіді на неправомірні дії [1, с.601]. У стародавньому Римі заручників найчастіше використовували для забезпечення договорів, що стосувалися припинення військових дій, та угод про заступництво (*deditio*) [2, с.36]. В древніх Індії та Китаї захоплення заручників мало декілька цілей. По-перше його використовували для забезпечення міждержавних та внутрішньодержавних угод, а по-друге – задля забезпечення ієрархічної відданості васалів їх сюзерену [2, с. 36].

Існують свідчення того, що практика захоплення заручників була розповсюджена в епоху середньовіччя на Русі. Тут поняття заручник відповідав термін "галь". Галів використовували під час укладання угод із половцями та німцями [3, с.174]. До того ж, хоча і дуже рідко, бували випадки, коли виданням заручників скріплювались угоди між російськими землями, наприклад, у 1139 р. новгородці пустили в талі до Всеволода Ольговича своїх дітей, коли просили в нього сина собі в князі [3, с.174]. Чисельні випадки використання заручників мали місце й у середньовічній Європі. В якості прикладів можна навести угоду 1351 року між австрійським герцогом Альбертом Мудрим та вільним городом Цюрихом, метою якої була передача права на розгляд суперечки, що існувала між вказаними сторонами, арбітрам, а однією з умов – надання заручників [4, с.359]. Мадридський мир 1526 р. між королем Франції Франциском I Валуа та королем Іспанії Карлом V також був забезпечений за допомогою заручників, якими стали сини короля Франції [2, с.56; 4, с.362]. За доби середньовіччя до використання заручників також вдавалися на Африканському континенті - там захоплення заручників використовували в якості відповіді на неправомірні дії

супротивника [5, с.112; 2, с.81].

Таким чином, стає зрозуміло, що практика захоплення заручників в минулому мала досить широке застосування практично у всьому світі. А часи, з яких йде її коріння, дозволяють зробити припущення, що основою такої практики була традиція.

Вперше спробу перевести практику застосування заручників у міждержавних відносинах, із площини традиційного поведіння в площину нормативно-врегульованих дій, було зроблено на початку XVII віку. У 1625 році видатний голландський юрист та соціолог Гуго Гроцій представив наукову працю, в якій він, окрім іншого, звернувся до питань, пов'язаних із взяттям заручників. Приблизно через сто років після Гуго Гроція звернув увагу на це ж питання відомий швейцарський юрист-міжнародник Емер Де Ваттель, зокрема, кого ж насправді слід вважати заручником, який обсяг прав самого заручника, того, хто його надає та того, хто його утримує. В цілому, їх праці можна охарактеризувати як обігрування та теоретичну розробку принципів використання заручників у міжнародному праві того часу.

Завдяки роботам Г. Гроція та Е. Де Ваттеля дещо змінилося саме ставлення до використання заручників у договірних міжнародних відносинах. Поступово таке забезпечення міждержавних угод стало застосовуватися все рідше. Останнім великим прикладом застосування заручників у міжнародних договірних відносинах було взяття як таких двох англійських перів, як залого виконання Аахенської угоди 1748 р. між Францією і Англією. Слід наголосити на дуже лояльному відношенні французького двору до наданих йому заручників. Вони були зв'язані лише своїм чесним словом, і жили при палаці (у Версалі) та у Парижі скоріше як представники своєї держави, ніж як заручники [2, с. 358].

З іншого боку, насильницьке захоплення заручників для змушення до певних дій і надалі продовжувало існувати (наприклад, у військових діях під час Франко-Пруської війни 1870 року). Окрім цього, захоплення заручників широко використовували як різновид репресалій. Така можливість визнавалася, наприклад, "Інструкціями сухопутним арміям уряду Сполучених Штатів", прийнятими 24.04.1863 року президентом Лінкольном, а також у "Field Service Pocket Book", виданій англійським військовим міністерством у 1902 р.

Внаслідок появи цікавості держав до застосування у військових діях репресалій, на Брюссельській конференції 1874 року була зроблена спроба врегулювати норми та характер військових репресалій у міжнародному масштабі. Однак ця спроба не була вдалою. Не вдалося врегулювати це питання і під час Гаазької конференції 1899 року. Таким чином, дві вказані конференції ні якою мірою не вплинули на врегулювання норми та характеру військових репресалій в цілому, а також жодним чином не вплинули на практику захоплення заручників.

Перша міжнародна норма, що забороняла застосування будь-яких репресивних засобів (але тільки по відно-

шенню до військовополонених), у тому числі й захоплення заручників, з'явилася лише у 1929 році з прийняттям Женевської домовленості про поводження з військовополоненими. Нажаль вона не стала достатньою підставою для цілковитої заборони захоплення заручників. Такою підставою могла стати Женевська конвенція 1937 року про попередження та покарання тероризму, до речі словосполучення "захоплення заручників" вперше з'явилася саме в ній. Захоплення заручників, разом із захопленням повітряних суден, актами насильства по відношенню до осіб, що користуються міжнародним захистом або дипломатичним імунітетом, у вказаній конвенції було назване одним з різновидів тероризму [6, с.124]. З юридичних та політичних причин ця конвенція не набрала чинності, але вона і досі має значення в засудженні захоплення заручників як різновиду міжнародного тероризму.

Внесення до міжнародних конвенцій про захист жертв війни [7-10], прийнятих 12 серпня 1949 року в Женеві, загальної для всіх них норми про заборону брати в заручники осіб, які безпосередньо не приймають участі у військових діях, а також внесення у Конвенцію про захист цивільного населення під час війни, положень які зазначають, що: "...Репресалії по відношенню до опікуваних осіб та їх майна заборонені" [10, ст.33], а також, що: "Взяття заручників забороняється" [10, ст.34], слід визнати вдалішим кроком на шляху міжнародної заборони захоплення заручників, оскільки ці конвенції набрали чинності, а їх положення неодноразово використовувались пізніше як при розв'язанні конкретних справ щодо захоплення заручників, так і при розробці інших міжнародно-правових норм стосовно цього питання.

Збільшення кількості злочинів (у тому числі й актів захоплення заручників), що скоюються на бортах повітряних цивільних суден та проти міжнародних засобів зв'язку, призвело до укладення державами низки міжнародних конвенцій, спрямованих на боротьбу з ними. Сюди слід віднести:

- Токійську конвенцію 1963 р. про злочини та деякі інші дії, що скоюються на борту повітряного судна;
- Гаазьку конвенцію 1970 р. про боротьбу із незаконним захопленням повітряних суден;
- Монреальську конвенцію 1971 р. про незаконні акти, спрямовані проти безпеки цивільної авіації;

Таким чином, означені конвенції доповнюють одна одну у боротьбі з актами захоплення заручників як одним з найбільш розповсюджених різновидів міжнародного тероризму та злочинів проти цивільної авіації.

Наступною багатосторонньою угодою в галузі співробітництва держав у боротьбі з захопленням заручників є Нью-Йоркська конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, в тому числі і дипломатичних агентів. Вона включає в себе систему заходів, пов'язаних із запобіганням актам міжнародного тероризму, та забезпеченням на основі принципу *aut dedere, aut judicare* обов'язковості покарання осіб, які скоїли такі акти.

Особливе положення серед інших домовленостей щодо проблеми співробітництва держав у боротьбі з міжнародним тероризмом займає Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1976 року. Її особливість полягає у широкому визначенні кола актів насильства, що відносяться до терористичних - це злочини проти цивільної авіації та на її борту, замах на життя, здоров'я та свободу осіб, які мають право на міжнародний захист, *захоплення заручників* (курсив мій - С.Т.) або свавільне позбавлення волі людини, а також використання бомб та зброї, в тій мірі, в якій це використання складає небезпеку для осіб.

Вказані міжнародно-правові акти, звичайно, певною мірою захищали від захоплення заручників. Проте, незважаючи навіть на те, що захоплення заручників визнано окремими міжнародно-правовими документами [7-12] злочином міжнародного характеру, практика показала, що існуючих засобів боротьби з цим різновидом злочинів не досить. Поштовхом до розробки та прийняття на міжнародному рівні невідкладних заходів, спрямованих на боротьбу із захопленням заручників саме як із самостійним злочином, стало захоплення членами екстремістської організації "Чорний вересень" в якості заручників Ізраїльських спортсменів, яке сталося 5 вересня 1972 р. під час проведення XX Олімпійських ігор у Мюнхені. У зв'язку з цим злочином ФРН, як член ООН, виступила з ініціативою розробки Конвенції про боротьбу із захопленням заручників. ООН підтримала ініціативу ФРН, та 15 грудня 1976 р. у відповідності до резолюції 31/103 Генеральної Асамблеї створила Спеціальний комітет по розробці міжнародної конвенції про боротьбу з захопленням заручників, який провів три сесії (1977, 1978, 1979 років), в ході роботи яких представники 35 держав – його членів обговорили та узгодили основні положення конвенції.

17 грудня 1979 р. у Нью-Йорку Генеральна Асамблея ООН на 34-й сесії прийняла резолюцію 34/146, якою відкрила для підписання та ратифікації Міжнародну конвенцію про боротьбу з захопленням заручників [13]. Ця подія започаткувала, так би мовити, новий етап у міжнародній боротьбі з актами захоплення заручників, заснований на дії єдиної міжнародно-правової норми, що закріплювала безумовну та абсолютну злочинність актів захоплення заручників, і встановлювала обов'язок держав-учасниць або самостійно притягати до відповідальності за цей злочин, або видавати підозрюваних та злочинців для притягнення до відповідальності іншим країнам. Таким чином, наряду з уніфікацією карного законодавства шляхом укладання міжнародних договорів, серйозні зусилля були спрямовані на забезпечення невідворотності кримінального переслідування осіб, які скоїли міжнародні злочини, злочини проти людяності або військові злочини.

Основним засобом досягнення цієї мети стала заміна національної та екстериторіальної кримінально-правової юрисдикції на *міжнародну* (курсив мій – С.Т.). З практи-

чної точки зору міжнародна кримінально-правова юрисдикція надає можливість забезпечити справедливе покарання за найбільш тяжкі порушення міжнародного права, чого часто неможливо домогтися від окремих держав, практично не зазіхаючи при цьому на принцип державного суверенітету. Пізніше міжнародна спільнота прийшла до переконання, що задля реалізації міжнародної кримінально-правової юрисдикції необхідне створення спеціального суду, який мав би міжнародну кримінально-правову юрисдикцію та міждержавний статус, завдяки якому право на притягнення до відповідальності належатиме не якій-небудь окремій державі чи їх групі, а всьому міжнародному співтовариству держав.

Одним з перших конкретних кроків у напрямку реалізації цієї ідеї слід вважати прийняття у 1991 році Комісією Міжнародного права ООН Проекту кодексу злочинів проти миру та безпеки людства. Захопленню заручників у вказаному Проекті відведено місце у статті 22, яка має назву "Виключно серйозні військові злочини" - акти захоплення заручників розміщені в ній поряд з актами нелюдськості, жорстокості або варварства, спрямованими проти життя, гідності або фізичної чи психічної недоторканості осіб; тортурами; заподіянням тілесних ушкоджень; біологічними дослідженнями тощо.

Наступним кроком у міжнародній боротьбі з актами захоплення заручників слід вважати прийняття Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії який встановлює юрисдикцію цього трибуналу по відношенню до актів взяття цивільних осіб в якості заручників (ст.2 п. "h"), а також по відношенню до осіб, які віддають наказ про скоєння таких дій. Майже тотожні положення стосовно актів захоплення заручників має Статут Міжнародного трибуналу по Руанді.

Останнім на сьогодні і, мабуть найбільш важливим міжнародно-правовим актом, який закріпив злочинність актів захоплення заручників та їх караність на міжнародному рівні – є Римський статут Міжнародного кримінального суду, прийнятий 17 липня 1998 року. Зараз здійснюється робота по призначенню посадових осіб Міжнародного кримінального суду який створено на підставі цього міжнародного договору.

Отже, надані відомості про міжнародно-правове визначення актів захоплення заручників дозволяють зробити висновки, що такі акти сприймаються сьогодні як самостійний вид злочинів, який, тим не менш, є різновидом міжнародного тероризму. Таким чином, акти захоплення заручників, без сумніву, слід вважати особливо небезпечними злочинами міжнародного характеру, які

спричиняють шкоду не тільки фізичним особам, що захоплюються, але й міжнародному миру та безпеці в цілому. І ми вважаємо, що існування таких злочинів потребує подальшого розвитку співробітництва держав у боротьбі з ними на міжнародному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуго Гроций. О праве войны и мира. –М.: Ладомир, 1994. –868 с.
2. Баскин Ю.Я., Фельдман Д.И. История международного права. –М.: Международные отношения, 1990. –204 с.
3. Кожевников Ф.И. Русское государство и международное право (до XX века). –М.: Юр. изд-во Мин-ва юстиции СССР, 1947. –336 с.
4. Емер Де Ваттель. Право Народов или принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов. –М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1960. –719 с.
5. Mensh-Brown A.K. Notes of International Law and Pre-Colonial Legal History of Modern Ghana // African International Legal History. –N.Y., 1975. –112 p.
6. Советский Ежегодник международного права. –М., 1989. –124 с.
7. Женевская конвенция 1949 года «Об улучшении участи раненных, больных и лиц, которые потерпели корабельную аварию, в составе вооруженных сил на море» // Действующее международное право: В 3-х т. /Сост.: Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. –М.: Изд-во Моск. независимого ин-та международного права, 1999. –Т.2. –С.625-634.
8. Женевская конвенция 1949 года «Об улучшении участи раненных и больных в действующих армиях» // Там же. –Т.2. –С.603-625.
9. Женевская конвенция 1949 года «Об обращении с военнопленными» // Там же. –Т.2. –С.634-681.
10. Женевская конвенция 1949 года «О защите гражданского населения во время войны» // Там же. –Т.2. –С.681-731.
11. Дополнительные протоколы к Женевским конвенциям 1949 г. от 8.06.1977 г. // Там же. –Т.2. –С.731-793.
12. Европейская конвенция 1976 года // Там же. –Т.3. –С.94-99.
13. Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи 34 сессия // Документы 34/A/34/39. -Раздел IV.

Надійшла до редколегії 10.01.2004

ТИТОВ Е.Б. ПРАВОВОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЗАХВАТА ЗАЛОЖНИКОВ В МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ АКТАХ

Рассмотрены исторические аспекты определения захвата заложников как разновидности международного терроризма.

ТИТОВ Е.В. LEGAL DEFINITION OF CAPTURE OF HOSTAGES IN INTERNATIONAL LEGAL ACTS
Historical aspects of definition of capture of hostages as versions of the international terrorism are considered.